

ДОСЛІДЖЕННЯ ГОНЧАРНИХ ГОРНІВ XVIII—XIX ст. НА ТЕРИТОРІЇ ОПІШНЯНСЬКОГО ГОНЧАРНОГО РАЙОНУ

Подано будову гончарних горнів середини XVIII—XIX ст., досліджених на території Опішнянського гончарного району, за ескізами яких сучасні майстри будують споруди для випалювання глиняних виробів.

Ключові слова: майстри, гончарні горни, Опішня, реконструкція.

Випалювання — найважливіша технологічна операція, є завершальним і відповідальним етапом у виготовленні глиняних виробів [Гейко, 2011, с. 105]. Цей технологічний процес в різні часи здійснювався в різноманітних випалювальних пристроях: вогнищах, багаттях, печах для приготування їжі й обігрівання приміщень, гончарних печах й гончарних горнах. У процесі наукових досліджень випалювальних пристроїв старовини вчені нерідко вдаються до їх реконструкції і результати своїх досліджень оприлюднюють у вигляді статей, монографій [Готун, Петраускас А., Петраускас О., 2005; Готун, Коваль, Петраускас А., 2005; Готун, Гаскевич, Казимир та ін., 2007]. Спроби реконструкції давніх гончарних горнів для випалювання глиняних виробів інколи здійснюють й сучасні майстри, хоча при цьому часто роблять відхилення від ескізів традиційних випалювальних споруд кінця XIX — початку XX ст.

Взагалі, в Опішньому та його околицях виявлено кілька горнів, датованих серединою та кінцем XVIII ст., кінцем XIX — початком XX ст. [Троцька, 2001; 2011; 2007]. Звичайно, ця кількість дуже мала для такого значного гончарного осередку, що пояснюється недостатньою вивченістю території козацького містечка та його околиць.

Уперше горно середини XVIII ст. було розкопане співробітниками музею гончарства на одній із садіб Опішнього 1988 р. На жаль, його конструкція не була досліджена, тому відомостей про його будову немає.

© В.І. ТРОЦЬКА, 2014

Подальше вивчення гончарних горнів продовжили лише у 1996—2003 рр. За цей період співробітниками Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішньому та Інституту керамології (відділенні Інституту народознавства НАН України) в результаті розвідок були виявлені гончарні горни кінця XVIII — 30-х рр. XX ст. різної конструкції та збереженості, здійснене їх атрибутування.

1996 р. виявлено залишки гончарного горна з округлою в плані посудною камерою на одній з околиць Опішнього, в піщаному кар'єрі на глибині 0,80—0,96 м від рівня сучасної поверхні. Стінки та козел горна були побудовані з цегли-сирцю, розміри цеглин становили 34 × 15 × 6 см. Горно такої конструкції віднесено до типу «горшечних» [Зарецький, 1894, с. 18—19]. Під час досліджень на території Опішнього наприкінці XIX ст. керамолог І. Зарецький зафіксував, що гончарні горни тут були зроблені лише з цегли-сирцю і могли служити від 10 до 20 р. [Зарецький, 1894, с. 26]. У горні, збереглася лише частина топкової камери і «череня» з однією «дучкою» та «козел» довжиною від 1,20—1,40 м. Ширина топки біля «козла» 1,4 м, висота — 0,75 м. Ширина та висота входу до камери — 0,50 м. Горно кілька разів ремонтували, про що свідчить обмазка з різнокольорових глин товщиною близько 8 см [Троцька, 2001]. За знахідками з випалювальної споруди, горно датоване кінцем XVIII ст.

1999 р. випалювальну споруду іншої будови виявлено під схилом пагорба в південно-східній частині Опішнього на садибі гончаря Івана Цюрюпи. Горно мало чотирикутну в плані посудну камеру довжиною 2,05 м та шириною 1,90 м. І. Зарецький горни такої конструкції зарахував до типу «мисочні», адже в них випалювали виключно миски. Краї посудної камери горна збереглися на висоту 0,08 м. Споруда викла-

дена з цегли-сирцю й обмазана шаром глини червоного кольору товщиною 0,07 м. В «черені» налічено 36 дучок прямокутної форми розмірами по 0,15 × 0,05 м, що рівномірно розташовувалися по всій його поверхні. Топкова камера розмірами 1,10 × 0,75 × 0,65 м, аркові склепіння дугоподібної форми. «Черінь» тримався на «козлі» шириною 0,38 м, який проходив через всю довжину нижньої частини посудної камери. «Пригребиця» розмірами 2,1 × 2,00 м при висоті 1,50 м. Для збільшення теплоізоляції стінок камери горно було заглиблено в природній схил пагорба [Троцька, 2001, с. 41, 42]. За аналогією знахідок горно датоване кінцем XIX — початком XX ст.

2000 р. ще одне гончарне горно досліджено у південно-східній частині Опішного, з округлою в плані випалювальною камерою діаметром 2,10 м, що збереглася на висоту 0,5 м. Топкова камера горна розділена на дві частини опорною перегородкою — «козлом» шириною 0,2 м, яка підтримувала «черінь». В черені нараховано 22 отвори-«дучками» округлої форми (діаметр 0,06—0,07 м), через які у верхній ярус проходило гаряче повітря. Форма челюстів топкової камери нагадує видовжений овал розміром 2,25 × 0,8 м і висотою 0,9 м. Споруда збудована з сирцевих цеглин розміром 0,32 × 0,15 × 0,06 м. Стінки й дно обмазані кількома шарами різнокольорових глин товщиною 0,05 м. Передпічна яма довжиною 2 м і шириною 1,70 м. За знахідками горно віднесено до кінця XIX — початку XX ст.

Саме така конструкція гончарних горнів була зафіксована на території Опішного керамологом Іваном Зарецьким в кінці XIX ст. Вчений у своїй монографії подав план будови двох типів гончарних горнів — з округлою й чотирикутною в плані випалювальною камерою, так званих «горшечних» й «мисочних» [Зарецький, 1894, с. 8—10]. За ескізами яких сучасні опішненські гончарі зводять горни для випалювання глиняних виробів. Окремі майстри, які виготовляють глиняну іграшку, будують їх значно менших розмірів, без опорної перегородки — «козла» в топковій камері. За ескізами традиційних випалювальних споруд кінця XIX — початку XX ст. на території Національного музею-заповідника українського гончарства 1997 р. збудоване гончарне горно з округлою в плані випалювальною камерою, в якому іноді здійснюють випалювання глиняних виробів. Варто сказати, що на території Опішного зафіксовані й не традиційні для Опішненського гончарного району сучасні випалювальні споруди.

Отже, результати дослідження показали, що на території Опішного виявлено два типи гончарних горнів: з округлою в плані випалювальною камерою («горшечні») та чотирикутною в плані випалювальною камерою — «мисочні». Вони відрізняються між собою як будовою, так і розмірами. Сучасні ж майстри будують горни з округлою в плані випалювальною камерою, хоча випалюють в них різні види глиняного посуду.

Гейко А. Гончарство населення скіфського часу Дніпровського Лісостепового Лівобережжя. — Полтава, 2011. — 248 с.

Готун І.А., Петраускас А.В., Петраускас О.В. Експериментальна археологія у роботі Північної експедиції. Дослідження в галузі гончарства // Археологія. — 2005. — № 2. — С. 70—79.

Готун І.А., Коваль О.А., Петраускас А.В. Експериментальна модель гончарного горну типу Малополовецького // Проблеми археології Середнього Подніпров'я: До 15-річчя заснування Фастівського державного краєзнавчого музею. — Київ; Фастів, 2005. — С. 334—341.

Готун І.А., Гаскевич Д.Л., Казимир О.М. та ін. Гончарство // Північна експедиція ІА НАН України: Матеріали і дослідження. — К., 2007. — Вип. 1: Поселення між Ходосівкою та Лісниками: Дослідження 2003 р. — С. 203—214.

Зарецький І.А. Гончарний промысел в Полтавской губернии. — Полтава, 1894. — 126 с.

Троцька В. Гончарні горна середини — XVIII початку XIX століття з Опішного та околиць (стан їх вивчення) // Жовківські читання 2011: 36. ст. першої наук. конф. «Музей в сучасному світі». — Львів, 2011. — С. 55—59.

Троцька В.І. Дослідження гончарних горнів у Опішному // Український керамологічний журнал. — 2001. — № 2. — С. 40—43.

Троцька В.І. Дослідження гончарних горнів кінця XVIII — початку XX століття на території Опішного та його околиць на Полтавщині // Интеграция археологических и этнографических исследований. — Одесса; Омск, 2007. — С. 180—184.

В. І. Троцька

ИССЛЕДОВАНИЕ ГОНЧАРНЫХ ГОРНОВ XVIII—XIX в. НА ТЕРРИТОРИИ ОПОШНЯНСКОГО ГОНЧАРНОГО РАЙОНА

В статье представлено устройство гончарных горнов середины XVIII — XIX вв., исследованных на территории Опшненского гончарного района, по эскизам которых современные мастера сооружают горны для обжига глиняных изделий.

К л ю ч е в ы е с л о в а: мастера, гончарные горны, Опшняя, реконструкция.

V. I. Trotska

RESEARCH OF POTTERY FURNACES XVIII—XIX CENTURIES ON TERRITORY OPOSHYA REGION

The structure of pottery furnaces of middle of XVIII — XIX of investigational is given on territory of Opishnenskogo of pottery district, after the sketches of which modern masters build buildings for the burning-out of clay wares.

К e y w o r d s: masters, potteries furnaces, Opishnya, rekonstrukciyad.

Одержано 14.05.2014.